

ИЗ ИСТОРИЈЕ ЗНАМЕНИТИХ ГРАЂЕВИНА И ЗНАЧАЈНИХ ПОЈЕДИНАЦА

*Синагога - почетак XX вијека
(данас Ул. Карађорђева на мјесту парка код хойсела "Луна")*

ИЗ ИСТОРИЈЕ ЈЕВРЕЈСКИХ ГРАЂЕВИНА У БИЈЕЉИНИ

(ФРАГМЕНТИ ИЗ ПРОШЛОСТИ БИЈЕЉИНСКИХ ЈЕВРЕЈА)

РЕДОВНА ГОДИШЊА ИЗЛОЖБА (4)
ЗА ДАН ГРАДСКЕ СЛАВЕ
СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА

1998

ПОВОДОМ ИЗЛОЖБЕ "ИЗ ИСТОРИЈЕ ЈЕВРЕЈСКИХ ГРАЂЕВИНА У БИЈЕЉИНИ"

Слиједећи, ево већ по четвртој пут, традицију одржавања редовне годишње изложбе за дан градске славе Св. Пантелејмона на тему о прошлости нашег града (са надсловима "Из колекција старих бијељинских породица" и "Из историје знаменитих грађевина и значајних појединаца") ове године смо реализовали изложбу и каталог на тему "Из историје јеврејских грађевина у Бијељини (фрагменти из прошлости бијељинских Јевреја)".

О прошлости бијељинских Јевреја (Чифуши, Жидови, Јуде, Мојсијевици) као уопштом и о прошлости Бијељине уопште, недovolјно се зна. Користећи једино доступне објављене податке у бијељинској штампи у текстовима М. Грабчановића, у истраживању на ову тему музејски кустоси су се ослањали на постојећу музејску грађу и нарочито на усмене податке од наших старијих суграђана и њених сарадника Музеја.

Историја Јевреја у Бијељини временски је ограничена на само један вијек постојања - од средине 19. до средине 20. вијека. Јевреји су се населили у Бијељину из Омеријашиних реформи 1851. године. Бијељина је тада била највећи град на подручју цијелог Санџака и једини град у коме су тада живјели Јевреји. Јевреји су у наредних 100 година били врло значајни у развоју трговине и друштвеног живота, и заузимају видно мјесто у прошлости града Бијељине иако никада нису представљали више од 1-3% укупног становништва у граду. У бурним историјским збивањима Другог свјетског рата од укупно око 350 бијељинских Јевреја свега пар десетина је преживјело нацистички геноцид. И ово мало преживјелих Јевреја убрзо се иселило из Бијељине након II свјетског рата иако да данас у Бијељини нема ни једне јеврејске породице. Остало је само сјећање и зајажена архивистонска стварења ове значајне етничке групе да свједоче о њиховом удјелу у прошлости Бијељине.

Изложба "Из историје јеврејских грађевина у Бијељини" је реализована сопственим снагама због нас самих и дужног поштовања према прошлости нашег града. За ову изложбу на овом степену истражености нису обављани конјактни ниши изражена подршка од званичних јеврејских организација у Београду или иностранству, ниши је изражена помоћ од других ционистичких друштва или Друштва српско-јеврејског пријатељства, те стога изложба нема политичку димензију.

Уознавањем са прошлошћу ми учествујемо у вишим облицима враћања цивилизацијског дуга према прецима и стварамо основе праве будућности.

Мр Мирко Бабић
директор Музеја у Бијељини

ФРАГМЕНТИ ИЗ ПРОШЛОСТИ БИЈЕЉИНСКИХ ЈЕВРЕЈА

Прве подајке о Јеврејима у Бијељини имамо из турског пописа Зворничког санџака 1864. године. Пописана су 93 мушкарца Јевреја, а како су турски пописи бијељини само мушке чланове домаћинства, може се предочавати да је тада број Јевреја у Бијељини износио око 200. Прве јеврејске породице у нашем граду биле су Салом, Данон, Аларац Пајо и Алкалај, досељене из Сарајева, Скопља и Солуна. Сви досељеници из турског доба припадају огранку шпанских Јевреја, ш.зв. Сефарда. Сефард је назив којим су Јевреји означавали Иберијско полуострво. Занимљиво је да у поменутом попису из 1864. Јевреја у Зворничком санџаку има само у Бијељини што је добар посредни доказ о најредности тадашње Бијељине, јер су се Јевреји по правилу насељавали у трговачки и привредно просперитетна мјеста. Нови становници неке града бавили су се махом трговином, та је у Сјарој и Јањици чаршији формиран јак трговачки центар. Из Семберије су извозили шљиву, стоку и жишарице, а увозили индустријске производе из Аустро-угарске Монархије. Од првих бијељинских трговачких породица нарочито су биле угледне фамилије Пајо и Салом, које су сјекле велики капитал и као вишене личности биле су биране у градску општину. Јевреји Сефарди су углавном били насељени у Шабић махалу око старе српске основне школе, данашње "Свети Сава". Јевреји су у граду имали мали молишвени храм са 2 рабина и основну школу ш.зв. мелдар са 11 ученика. При храму су имали и малу библиотеку са вјерским књигама.

Нова фаза развоја бијељинских Јевреја настаје доласком новој окупирао, Аустро-угарске Монархије 1878. године. Привредни полет и јачи развој трговине довео

је у Бијељину нову групу Јевреја из Немачке и околних земаља, ш.зв. Ашкеназе. Први досељени Ашкенази су Габор Гринфелд 1890. године, Ариад Вајл 1895. г. и нешто касније Вилим Шенцер. Сви су се бавили трговином. У почетку су односи између Сефарда и Ашкенази Јевреја били доста заштејни. Том сукобу су кумовали мање богослужбени и језички, а више трговачко-конкурентски разлози. Једно вријеме су обе групе Јевреја имале одвојене храмове, свештенике и школе, да би дошло до помирења изградњом велике заједничке синагоге око 1900. године, која се налазила преко пута данашње Аутобуске станице код хошела "Дрина". Број Јевреја у Бијељини пре II свјетског рата износио је преко три стотине.

Кућа породице Ике Алкалаја у којој су биле и просјорије Јеврејске општине у Бијељини (данас Улица Кнегиње Милице)

Привреда, трговина, друштвени животи

Већина бијелинских Јевреја се бавила трговином, а мањи дио занатлијом и осталим занимањима. Већ су поменути најјачи трговци из јуровског периода, породице Пајо и Салом. У периоду Аустро-угарске нарочито се развила трговина у Сјарој чаршији, која је била на просјору данашњег Трга краља Пејтра Карађорђевића и која је срушена у времену 1959-1964. године. На том просјору била је највећи концентracија јеврејских радњи. Чувени велетрговац Ариад Вајл имао је велику трговину на просјору испред данашње Библиотеке. Браћа Перера држали су књижару у улици преко пута данашњег Дома војске. На просјору Сјаре чаршије биле су и трговине Волаха, Вајса и Фириџера. Један од значајнијих трговаца, Габор Гринфелд имао је трговину близу сјарог Позоришта у којој је продавао бицикле и мошор-кошаче. Вилим Швицер имао је велику радњу на данашњем мјесту официрске зграде на Тргу краља Пејтра I Карађорђевића, и то у дијелу према Пошти. Такође један од већих трговаца, Гидаља Данон имао је радњу у Сјарој чаршији близу Дома војске. Занимљиво је да је данашњи Дом војске РС некад био хошел који је подила Јеврејка Рифка Алкалај, а носио је назив "Европа". Између два свјетска рата, Јевреји су у Бијелини држали трговину земаљским производима и мануфактури. Познаје трговачке фирме, поред раније наведених, су биле: Задик Барух, Финци Аврам, Пајо Лезо, Пајо Хаим, Пајо Моско, Малац Давид и друге.

Према књиџама Занатлијског удружења у Бијелини бијелински Јевреји бавили су се различитим врстама заната. Подаци се односе на период између два свјетска рата (1918-1941.). Пратећи хронолошки

активности Занатлијског удружења у овом периоду налазимо следећа имена и занимања међу Јеврејима: Моша Хајон-сајија; Калмо Б арух-месар; Нузбаум Леон и Дебора-џекари; Данон Јакоб и Монтиљо Ј. Мошо-лимари. Монтиљо Саломон-бојаџија; Волах Исидор-бравар; Маестро Изидор -електромеханичар; Монтиљо Рена, Леви Флора, Леви Букица-кројачи; Леви А. Боривоје-бријач-фризер и Алкалај К. Јозеф-широшајер, сви из Бијелине. Такође се и међу ученицима различитих занатских занимања (шећерима) јављају: бравари-Алишарац Санто, Кабиљо Даниел, Монтиљо Јакоб; бријач-Финци Рифка; бојаџије-Монтиљо Рифка; кројачи-Монтиљо Клара, Леви Флорика, Леви Јозеф, Пајо Клара, Алишарац Рашела, Леви Флора, Леви Јозеф и обућари-Бен Давид.

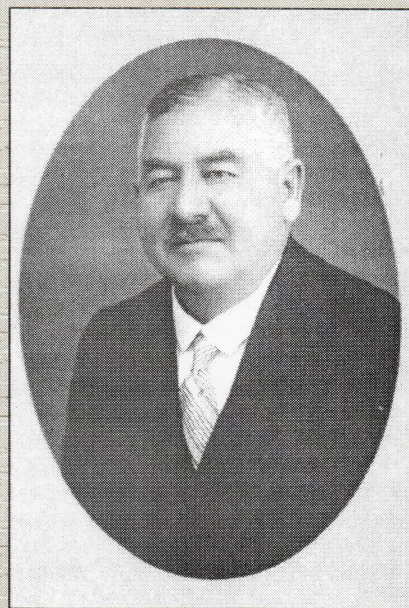
Габор Гринфелд - трговац из Бијелине

Бијељински Јевреји су у шурско вријеме имали своју основну школу звану "мелдар" која је била у главном религиозној карактера. Доласком Аустро-угарске Монархије у граду се отвара Народна основна школа у коју од почетка иде велики број јеврејске дјеце. Број јеврејске дјеце по школским годинама кретао се од 46 до 69, што фактички значи да су малтене сва њихова дјеца била обухваћена основним образовањем. Међу учитељима те школе помињу се Јевреји Давид и Јозефина Леви. Према подацима које посједује Музеј Семберије, и у вријеме Краљевине Југославије јеврејска дјеца су редовно у великом броју похађала основне школе у граду. Бијељинску Гимназију завршило је 18 Јевреја у периоду Краљевине, а било је 5 Јевреја међу професорима ове елитне школе. То су: Кабиљо Даниел-хемја, Калдерон Саламон-историја, географија, Алшарац Арон-вјеронаука (предавао од прве генерације све до 1940.), Пајо Исак, Малац Ирена.

Као мала етничка група (око 300 душа) бијељински Јевреји су имали своје друштвене организације, али се нису одвајали од средине и узели су живо учешће у културном животно Бијељине. У периоду Аустро-Угарске монархије помиње се библиотекарски синагоги и културно друштво "Ла Беневоленција". Јеврејке су се организовале у "Јеврејско жидовинско друштво" које је, попут "Кола Српских сестара" било удружење за културни, просвјетни и пошторни рад. Јевреји су имали и свој хор, који је водио виолиниста Макс Гринфелд. То су биле посебне јеврејске организације, али су, као што је већ речено, Јевреји учествовали и у укупном друштвеном животно Бијељине. Тако је шрговац Моско М. Пајо био активан културни пошланик и донашор књижа за Народну библиотеку "Филиј Вишећ"

Јудита Хајон и Михаил Леви активно су учествовали у раду позоришта "Сцена". Геза Гринфелд је пјевао у српском хору "Србадија", док је Макс Гринфелд био командир Добровољне ватрогасне чете у периоду 1936-1941. године. Јеврејско и српско женско удружење увијек су штејсно сарађивали у свим културним и пошторним акцијама. Дона Пајо је била председник тог удружења 1939. године и прије тог датума. Дакле, бијељински Јевреји су, иако малобројни, дали свој људи допринос културном животно шаташње Бијељине.

Арпад Вајл-шрговац из Бијељине

ЗНАМЕНИТЕ ЛИЧНОСТИ - љекар, сликар, музичари

Бијељинску медицину ушемељио је један Јевреј, Јакоб Кохуи. Рођен је 1836. у Бечу, гдје је завршио медицински факултет и запослио се 1862. г. Ускоро је прешао у шурску војну службу и дошао у Бијељину око 1865. У нашем граду је остао до смрти, шј. до 21. фебруара 1905. г. прво као војни, а иза аустро-угарске окупације као цивилни љекар. Био је дуго времена једини љекар у Бијељини, врло савјестан и хуман човек, што му је донијело велико поштовање од народа у Семберији. Нарочито код српског сеоског становништва био је штолико популаран да је његово име идентификовано са појмом љекара.

Група фотографија бијељинских Јевреја
пред 2. свјетски рат

Кабаре-представа у извођењу јеврејских
дјевојчица из Бијељине

Срби су сваког каснијег доктора звали "новим Кохушом", а чак и вешеринаре "стичним Кохушом". Већ 1868. Јакоб Кохуи је у Бијељини основао прву ситалну војну амбуланшу у којој је пружао помоћ и цивилном становништву, а вршио је и приватну праксу. Та амбуланша је прва медицинска установа у Бијељини. Године 1880. отворио је Болницу која се налазила код данашње Поликлинике. Тако је овај човек дубоко урасио у свијест народа Семберије као љекар који је највећи дио животног поклонио најрепљу нашег града и здрављу народа Семберије.

Бијељинске гимназијалке у парку (прва с
лијева Херша Баум)

Активни у културном животу старе Бијељине били су двојица Гринфелда, Макс и Геза. Макс је био одличан виолиниста и диригент јеврејског хора, док је посебно занимљив Геза Гринфелд. Музички надарен, по ријечима професора Владе Казанџића, одличан бас, пјевао је у хору "Србадија". Избијањем II свјетског рата дошао је ројство, али је успио да сакрије јеврејски идентитет и издавајући се за Србина преживио је ројство. После II рата отишао је у Београд и пјевао у хору Ојере Народног позоришта, да би формирањем јеврејске државе отишао у Израел.

Један велики сликар Јевреј рођен је у Бијељини 24. априла 1907. То је Хаим Пиншо, који се после преселио у Тузлу и одашле 1939. емигрирао прво у Америку, а после у Мексико. У САД, Мексику и другим земљама имао је преко 30 самосталних и испио толико колективних изложби, а предавао је сликарство на Мексичкој ликовној академији. Између осталих земаља, излађао је и у СФРЈ.

Кућа у којој је становало више јеврејских
породица-једни од њих Алкалијеви
(данас Ул. Карађорђеви)

Сџаре јеврејске гџрађевине

Јевреји су њо досељењу у Бијељину живјели углавном у Шабића сокаку, али од тих кућа није скоро ништа остало. Познатио нам је мјесто гдје је била кућа њородице Малу, који су касније кушили кућу код данашећ кафића "Парадизо" у Галамића сокаку. Јевреји Ашкенази су углавном живјели у шри улице, данашњој Карађорђевој, Кнеза Милоша, ше Кнегиње Милице и њар њородица у Улици Светиоџ Саве, бившој Српској. Једна од глвних улица у гџраду, некад Вилма шџрасе, ња Улица Краља Александра, ња Тишова, а данас Карађорђева била је елишно мјесто за њодизање репрезентативних кућа и шџрговина.

Трговачка кућа и други локалн Вилема Швицера - њочешак 20. вијека
(данас угао шџрга Краља Пеџира I Карађорђевића и
улице Кнегиње Милице)

Кућа њородице Вајл-њочешак XX вијека
(данас угао Улице М. Селимовића, дио Оишшине)

Тако је чувени шџрговац Арај Вајл њочешком овоџ вијека њодизао кућу између данаше Семберске банке и Оишшине, на угљу Улице Меше Селимовића. Та кућа, данас дио зџраде Оишшине, реновирана је шрије двије године и бљеснула је новим сјајем. У њриземљу је Арај Вајл имао велику деликатесну радњу, а на сџрашћу је имао шестисобни сџан.

Идући даље Карађорђевом улицом, њослије данаше зџраде осигурања "Јахорина" налази се мала њриземна кућа, некад у власнишћу Лауре Пинио. Преко њуша ше куће, њакође њриземна, налази се кућа која је њрипадала докишору Менио Салому.

Кућа породице Перера и хоћел "Европа"
(данас Финансијска полиција и Дом војске РС)

Јеврејска синагога, импозантне величине и љепоте, налазила се преко њуша Аутобуске станице, у паркићу хоћела "Дрина". Подигнута око 1900. год. имала је два велика шорња на прочељу зграде, лијево поључано и велико двориште. Доласком Нјемца и усташа 1941. зграда је ољачкана и преиворена у коњушницу, али је преживјела рат, да би била срушена од нове комунистичке власти и иако је Бијелина заувјек остала без једне вриједне и репрезентативне грађевине.

Одмах до бивше синагоге налази се велика кућа на сираш бијеле боје у којој је живјело више јеврејских породица, од којих је нама позната фамилија Мојсија Алкалаја. Зграда данашњег Генералштаба Војске Републике Српске припадала је богаћом трговцу Гидеља Данону, а до ње је била кућа породице Пајо. Данашња кућа адвоката Марића припадала је богаћом трговцу Пајо Москју. Јевреји нису имали много сиротиње, а иај мали број сиромашних Јевреја ситновао је у сокаку иза данашњег Соколског дома.

Знамо да су ту живјели лимар Кабиљо, Леа Моншиљо, Рафо Моншиљо и Хајон Јохан.

У данашњој улици Кнеза Милоша, бившој Краљице Марије ситновало је доста јеврејских фамилија. У великој жућој кући преко њуша хоћела "Дрина" живјела је породица Вајс. У сокаку до те куће била је велика кућа Габора Гринфелда, а на мјесту данашњег Просвјетно-педагошког завода била је кућа Рахелике Пајо и њеног мужа Мушке, трговац жином. Преко њуша Хоћела била је и кућа Рифке Алкалај жене која је направила хоћел "Европа", данашњи Дом војске РС. Преко њуша Биоскојо био је низ јеврејских кућа. Од улаза у сокак преко њуша Биоскојо па до сокака према Хоћелу нама су познаје куће Баре Баруха и Букус Јозефа. Данашња ајошека у кући Трифковића у Галцу била је некад власништво Озмо Хајмика.

Кућа породице Пајо
(данас Карађорђева улица)

Улица Кнегиње Милице и данас поседује неколико врло лијеких јеврејских кућа. Један од најљепших сџарих кућа у Бијељини је кућа Виљема Швицера, данашња месара Маловић. До ње је велика жуџа кућа са јеврејским звијездама на врху фасаде, у којој је сџановао Ико Алкалај, а служила је као сједишће Јеврејске ошџине у Бијељини. Прије куће Владе Казанџића кад се крене од Библиошџе је кућа њородице Барух. У Улици Свџтог Саве данашња кућа адвоката Тодоровића била је власништво сајџије Семо Јакова, а преко њуџа данашњег Забавишћа била је кућа Изидора и Јудиџе Хајон. Између сџоменика Војслава Кеџмановића и Мајевичке улице налази се на десној сџрани сџрајна кућа њородице Перера.

Већ је речено да је већина јеврејских радњи била смџешћена у Сџарој чаршџи. У очуваном дијелу џе чаршџе налази се кућа данашње Финансијске њолицџе до Библиошџе, некад власништво њородице Перера. У џом реду до Робне куће је и бивши хошел "Евроџа" власништво Рифке Алкалај, џе кућа до ње џакође бивша јеврејска кућа са лијеџим мозаиком и јеврејском звијездом у њредсобљу, данас кафић "Ренесанса".

На мјесџу данашње џрадске Библиошџе иза бивше кафане "Корзо" била је кућа њородице Хајмачи, а до ње кућа у којој је сџановао бијељински рабин Алиџараџ Арон. У сокаку иза кафане "Корзо" живио је Семо Јаков, а маџаза њородице Пајо била је у дворџишћу.

Кућа њородице Баре Баруха и Букус Јозефа
(данас Улица Кнеза Милоша)

Заштими је ишла кућа у којој је живио јеврејски љекар Шварцбејер. У дружим дијеловима града било је ијојединачно још ијар јеврејских кућа. Преко ијуша Гарнизона, ијрије ситароџ Ванековоџ млина била је кућа Херше Нузбаум, чији је оштац Леон био ијекар. У сокаку код реситорана "Тина" налази се кућа Хајон Шишмона. Нарочитио је велика и лијеја била кућа Аврама Финција на салашу код Бијељине, данашњи Финцов салаш. На ијом салашу Финци је својевремено имао велику и шада модерну иецару ракије. Кућа му је била код ситанице бивше ијруџе Бијељина-Ситари Угљевик, код мостиа на каналу Дашница. По ијричању ситарих Бијељинаца била је изузетно лијеја са великим дворишитем и дрворедом.

Складан и хармоничан животи бијељинских Јевреја нарочитио са градским

Србима ијекинуо је II свјејтски рати и долазак Нијемаца и њихових слуга усташа у Бијељину. На ијодручју наше ошшине у логорима и дружом штерору ситрадало је 318 Јевреја. Највише наших јеврејских суграђана и ситашника којих више нема убили су усташе, чак 242, од чега је у злоћласном Јасеновцу ситрадало 193.

Збоџ малоџ броја доситуйних историјских извора у овом ишексити ауштори су се у великој мјери служили усменим сјећањима наших ситаријих суграђана. Захвалност ијдуџујемо Бори Ивковићу, ијрофесору Димитрију Чолаковићу и Јелисавети Секи Љубојевић. Посебно захваљујемо џоситоди Ситојану Пеитровићу и ијрофесору Влади Казанцићу без чијих драџоцјених ијодашака не би било ни овоџ краиткоџ ијегледа ијрошлости бијељинских Јевреја.

Тања Лазит - Зоран Мидановит

ГЛАВНИ УРЕДНИК: мр Мирко Бабић

ПРИПРЕМА И ШТАМПА:
"ГРАФОУГЉЕВИК" Бијељина

ТИРАЖ: 500